

Registro Nr. 2618

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS

FONDAS NR. 7 (SA)

**LDK GENERALINĖS LAISVOSIOS KONFEDERACIJOS TEISMAI
СУДЫ ГЕНЕРАЛЬНОЙ ВОЛЬНОЙ КОНФЕДЕРАЦИИ ВКЛ**

**KONFEDERACIJOS TEISMŲ TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ AKTŲ IR
DEKRETŲ KNYGOS; TVIRTINAMŲJŲ AKTŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ IR DEKRETŲ
PROTOKOLŲ; APELIACINIŲ, ORDINARINIŲ, TAKTINIŲ IR KT.REJESTRŲ
APYRAŠAS NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1792-1793 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

PAŽYMA APIE LDK GENERALINĖS LAISVOSIOS KONFEDERACIJOS TEISMŲ FONDA NR. 7(SA)

2018-12-18 Nr. A7-38

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Konfederacijos - tai prisiekusiųjų bajorų sąjungos, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) sudaromos konkrečių politinių tikslų realizavimui, iškilus valstybėje rimtai vidaus krizei ar išorinei grėsmei.

1792 m. Abiejų Tautų Respublikoje (toliau ATR) kilo Ketverių metų seimo (1788-1792 m.) pažangioms reformoms priešiškos bajorijos maištas, kurio pagrindiniu uždaviniu buvo *Gegužės trečiosios Konstitucijos* nustatytos ATR santvarkos likvidavimas. Pagrindine šios politinės jėgos susivienijimo forma tapo prisiekusiųjų bajorų sąjungos arba konfederacijos. Jų sudarymo pradžia buvo 1792 m. gegužės 14 d. Lenkijos karalystei priklausančioje Ukrainos dalyje Targovicos mieste paskelbta konfederacija (lenkų k. *konfederacja targowicka*), kurią savo lėšomis ir kariuomene stipriai palaikė Rusijos imperija. Targovicos konfederacija, rusų kariuomenės padedama, greitai įsitvirtino Lenkijoje.

Konfederatų judėjimas greitai persikėlė ir į Lietuvą, kur 1792 m. birželio 25 d. Vilniuje buvo sudaryta **LDK generalinė laisvoji konfederacija** (lenkų k. *Konfederacja Generalna Wolna WXL*).¹ 1792 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Brastoje abi konfederacijos - *Lenkijos karalystės generalinė*, dar vadinama Targovicos konfederacija ir *LDK generalinė laisvoji konfederacija* susijungė į vieną **Generalinę Abiejų Tautų konfederaciją** (lenkų k. *Konfederacja Generalna Obojga Narodów*). Tačiau net sudarius abiems konfederacijoms bendrus valdžios organus, tarp jų veiklos ir toliau išliko griežta takoskyra.

LDK generalinė laisvoji konfederacija palaikė svarbiausius Targovicos konfederacijos politinės programos reikalavimus, tačiau nebuvo jai pavaldi ar priklausoma organizacija. Tai buvo savarankiška Lietuvos didikų ir bajorų sąjunga, kėlus savo tikslus ir uždavinius.² Ji suformavo atskirą vadovybę ir įtvirtino griežtai centralizuotą valdymo sistemą visoje Lietuvoje. Visose vaivadijose ir

¹ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 5-6.

²Zbiur wszystkich drukow konfederacyi Targowickiey y Wileńskiey, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieškodował – Warszawa, 1792.

pavietuose buvo sudarytos vietos bajorų konfederacijos, vykdžiusios centrinės LDK generalinės konfederacijos vadovybės nurodymus.

LDK generalinės laisvosios konfederacijos atskirumą nuo Lenkijos karalystės generalinės laisvosios konfederacijos taip pat patvirtina šių sąjungų pavadinimo vartojimas oficialiuose dokumentuose. Beveik visuose vyrauja LDK generalinės konfederacijos, o ne Targovicos konfederacijos pavadinimas.

1792 m. birželio 25 d. Vilniuje priimtame LDK generalinės laisvosios konfederacijos akte buvo akcentuojami Lietuvos unijiniai ryšiai su Lenkija, tuo pačiu metu pabrėžiant Lietuvos savarankiškumą ir jos valdžios institucijų išimtinės teises (prerogatyvas).³ Jame paminėti 20 (penkių realiai sudarytų bei penkiolikos tariamų) vietinių konfederacijų atstovai į konfederacijos aukščiausiąją vadovybę – *generalitetą*. Jį sudarė išrinkti pareigūnai, atsiųsti iš Vilniaus, Ašmenos, Breslaujos, Lydos, Ukmergės, Trakų, Gardino, Upytės ir kt. paviatų. Būtina pažymėti, kad pirmosios vietinės konfederacijos buvo sudarytos 1792 m. gegužės-birželio mėn. Breslaujoje, Polocke, Oršoje ir Vilniuje.

LDK generalinės konfederacijos *generalitetą* (vadovybę) sudarė maršalas, regimentorius, tarėjų taryba, senato ir ministerijų atstovai bei sekretorius. Visi išvardinti pareigūnai buvo renkami. 1792 m. rugpjūčio 10 d. konfederacijos maršalu buvo išrinktas LDK didysis kancleris Aleksandras Sapiega, o jo pavaduotoju LDK medžioklis Juozapas Zabiela. Konfederacijos akte taip apibrėžtos maršalo ir jo pavaduotojo pareigos: „jie privalo užtikrinti ramybę šalies viduje bei teisingumą, priiminėti pranešimus iš paviatų ir vaivadijų konfederacijų bei išduoti rezoliucijas“.⁴ Konfederacijos maršalo kompetencijai priklausė išimtinai civilinių reikalų tvarkymas, karinius klausimus sprendė generaliteto *regimentorius*.

Svarbų vaidmenį LDK generalinės konfederacijos darbe vaidino *tarėjų taryba* (lenkų k. *rada konsyliarska*). Tai buvo nuolatinė generalinės konfederacijos institucija, sudaryta atstovavimo principu.⁵ Nuo kiekvienos Lietuvos vaivadijos ar pavieto generalitete dirbo po du tarėjus, tik Žemaitijos kunigaikštystę atstovavo - 6, o Livonijos kunigaikštystę – 7 pareigūnai.⁶ Maršalui ir tarėjų tarybai priklausė svarbiausi įstatymų rengimo ir vykdomosios valdžios svertai. Jie realiai vadovavo konfederacijai: leido įstatymus, universalus, įsakus, potvarkius, prižiūrėjo vykdomosios valdžios institucijas, kurias kuravo Senato ir ministerijų atstovai. Visi sprendimai buvo priimami balsu dauguma. LDK generalinės konfederacija turėjo savo kanceliariją (raštinę), kuriai vadovavo

³LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 9 (4214), l. 1-12.

⁴*Zbiur wszystkich drukow konfederacyi Targowickiey y Wileńskiey, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieszkodował* – Warszawa, 1792, p. 7.

⁵ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 110-118.

⁶ŻYCHLIŃSKI, Teodor; *Złota księga szlachty polskiej*- Poznań, 1890, p.149-151.

sekretorius Jonas Zažickis. Kanceliarijos regentu buvo Leonardas Kazimieras Volmeris, archyvistu Justinas Narkevičius.

LDK generalinės laisvosios konfederacijos veikloje ypatingą vietą užėmė *konfederaciniai teismai*. Šių teismų veiklos principai, juose nagrinėtinų bylų pobūdis, teismo proceso eiga ir kiti teisminiai klausimai LDK konfederatų buvo perimti iš Lenkijos konfederacinės teismų sistemos. Pagrindiniu dokumentu, reglamentavusiu konfederacinio teismo įsteigimą ir jo kompetenciją buvo 1792 m. rugpjūčio 17 d. LDK generalinės konfederacijos priimtas universalas (įsakas) apie pirmosios ir aukščiausiosios instancijos teismus.⁷ Remiantis šiuo universalu Lietuvoje buvo įvesta dviejų pakopų konfederacinių teismų sistema. Vienas iš svarbių šių teismų sudarymo uždavinių buvo kova su konfederacijos politiniais priešininkais ir jų teisinis persekiojimas.

Pirmosios instancijos konfederacinius teismus sudarė atskirų LDK paviatų vietinių konfederacijų maršalai ir tarėjai. Šioms įstaigoms buvo nurodyta nagrinėti po LDK generalinės laisvosios konfederacijos akto paskelbimo, tai yra po 1792 m. birželio 25 d., įvykdytus nusikaltimus (*sprawy wszelkie uczynkowe*) bei dvarų užgrobimo (*expulsio*) bylas. Būtina pažymėti, kad šie teismai buvo luominiais teismais, nagrinėjusiais visas baudžiamąsias ir civilines bylas, kuriose vieną iš šalių atstovavo bajoras.

Antrosios arba aukščiausiosios instancijos konfederacinis teismas buvo įsteigtas prie LDK generalinės konfederacijos maršalo arba jo pavaduotojo. Šis teismas sprendė pirmos instancijos teismo dekretus (sprendimus) apskundusių asmenų bylas. Greta pateiktų apeliacijų nagrinėjimo, šio teismo kompetencijai taip pat priklausė *violatae securitatis* nusikaltimų - tai yra smurto, įvykdyto prieš teisėjus generalinės konfederacijos veikimo vietoje, svarstymas. *Violatae securitatis* nusikaltimams taip pat buvo priskiriami pasisakymai prieš teismo autoritetą ir saugumą, jo darbo sutrukdymas bei tvarkos pažeidimai teismo posėdžių vietoje.⁸

Antrosios instancijos konfederacinis teismas pagal 1792 m. rugpjūčio 17 d. universalu nuostatus turėjo būti sudarytas mažiausiai iš penkių pareigūnų. Šio teismo teisėjais buvo maršalas arba jo pavaduotojas, kurie pirmininkavo posėdžiuose bei nustatyto kiekio generaliteto tarėjų taryba. Pavyzdžiui, baudžiamųjų bylų nagrinėjime privalėjo dalyvauti mažiausiai 7 teisėjai. Teismo sprendimai (dekretai) būdavo primami balsų dauguma. Balsams pasiskirsčius po lygiai sprendimą nulemdavo maršalo balsas.

1792 m rugpjūčio 25 d. įvyko pirmas LDK generalinės konfederacijos antrosios instancijos teismo posėdis.⁹ Per visą savo veiklos laikotarpį ši įstaiga du kartus keitė savo rezidavimo vietą. Nuo

⁷ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 167.

⁸*Zbiur wszystkich drukow konfederacyi Targowickiey y Wileńskiey, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieszkodował* – Warszawa, 1792, p. 250-251.

⁹LVIA. F. 7 (SA) Ap. 1. B. 1 (5811), l. 1-7.

1792 m. rugpjūčio 25 d. iki rugsėjo 9 d. teismas veikė Vilniuje, nuo rugsėjo 12 d. jo darbo vieta tapo Gardinas, kur jis posėdžiavo iki gruodžio 31 d. Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) saugomoje mišrioje aktų knygoje, kurią sudaro antros instancijos konfederacinio teismo ir jo funkcijas vėliau perėmusio *Ultimae Instantiae* teismo dokumentai yra įrašyti 160 aktai, iš jų tik 14 įrašų priklausė konfederaciniam teismui.¹⁰ Po šiais aktais pasirašė konfederacijos maršalo pavaduotojas Juozapas Zabiela ir teismo raštininkas Ferdinandas Kontrimas.

Siekiant pagreitinoti teismo procesą, konfederacinio teismo nuosprendžiai turėjo būti vykdomi nedelsiant, o jų vykdymas pavestas maršalui ir tarėjams. Šaukimas į teismą buvo išduodamas lenkų kalba generalinės konfederacijos maršalo vardu. Pašauktasis asmuo turėjo atvykti į teismą per privalomą keturių savaičių terminą.¹¹

1792 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Brastoje susijungus Lenkijos ir LDK generalinėms konfederacijoms į vieną sąjungą – *Generalinę Abiejų Tautų konfederaciją*, Lietuvos konfederatų generalitetas paskelbė, kad teismų srityje LDK išlaikys atskirumą nuo Lenkijos.¹² Taigi Lenkijos ir LDK konfederaciniai teismai per visą savo egzistavimo laikotarpį veikė atskirai.

1792 m. pabaigoje *Generalinė Abiejų Tautų konfederacija*, siekdama pagerinti pašlijusį teisingumo įgyvendinimą ATR, nutarė sukurti ypatingus *Ultimae Instantiae* teismus atskirus Lenkijai ir Lietuvai. Šie teismai turėjo tapti aukščiausiaja apeliacine institucija, kurių sprendimų galia būtų prilyginta Tribunolo sprendimams.

1792 m. gruodžio 14 d. nutarimu buvo numatyta sukurti *Ultimae Instantiae* teismą Lietuvoje. Jo kompetencijai buvo priskirtos anksčiau LDK generalinės konfederacijos antros instancijos teismo nagrinėtos baudžiamosios, dvarų užgrobimo ir *violatae securitatis* nusikaltimų bylos. Teismui papildomai buvo pavestos spręsti: atleidimo nuo prievolių (*exemptio*); turto užstatymo (*obligatio*); užgrobų dvarų, kurių ieškiniams nesibaigęs senaties terminas, bylos; tai pat miestų bylos dėl sumokėtų mokesčių ir rinkliavų sugražinimo.¹³

LDK generalinės laisvosios konfederacijos *Ultimae Instantiae* teismą sudarė septyni pareigūnai. Jam pirmininkauti turėjo konfederacijos maršalas, jo pavaduotojas arba vyriausias pagal rangą tarėjas. 1792 m. gruodžio 17 d. įvyko steigiamasis *Ultimae Instantiae* teismo posėdis. Jame dalyvavo LDK generalinės konfederacijos maršalo pavaduotojas Juozapas Zabiela bei septyni generaliteto tarėjai iš atskirų paviatų konfederacijų: Ukmergės pakamaris Kazimieras Koscialkovskis, grafas Stanislovas Manucis, Aurelianas Snarskis, Adomas Skirmuntas ir kt. Posėdyje buvo numatyta

¹⁰ LVIA, F. 7 (SA) Ap. 1, B. 1 (5811).

¹¹ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 179.

¹²ABRAMSKI, Andrzej; *Sądownictwo konfederackie w Polsce w latach 1764-1795*// *Czasopismo Prawno-Historyczne*, T. XXXVI, z. 2, Poznań, 1984, p. 145-170.

¹³*Summaryusz Czynności Konferacyi Generalnej Obojga Narodów od Dnia 11 Miesiąca Wrzesnia 1792 Roku w Brześciu Litewskim rozpoczętych*, T. 1, Nr. 192.

būsimoji teismo tvarka, teismo pareigūnų funkcijos ir kt. Tą pačią dieną teismo raštininku buvo išrinktas ir priesaiką davė Ferdinandas Kontrimas.¹⁴

1792 m. sausio 2 d. *Ultimae Instantiae* teismas pradėjo savo veiklą. Teismas pastoviai rezidavo Gardine. Jo posėdžiai vykdavo kasdien, išskyrus sekmadienius ir švenčių dienas. Pirmadieniais, trečiadieniais, penktadieniais ir šeštadieniais teismas dirbo nuo ketvirtos valandos po pietų iki septintos valandos vakaro. Antradieniais ir ketvirtadieniais posėdžiai vykdavo nuo devintos valandos ryto iki pirmos valandos dienos.

Ultimae Instantiae teisme šalia septynių teisėjų dirbo dar du pareigūnai: instigatorius ir vaznys. Pagal nustatytus nuostatus, „instigatorius rūpinosi viešosios tvarkos palaikymu teismo būstinėje, užtikrino posėdžių metu salėje rimtį ir susikaupimą. Vaznys skelbė besibylinėjančioms šalims apie nagrinėjamą klausimą, užtikrino teismo valdininkams ramų pasišalinimą iš posėdžių salės, stebėjo, kad niekas tuo metu neįeitų pro teismo duris.“¹⁵

Šaukimai į *Ultimae Instantiae* teismą buvo išduodami LDK generalinės laisvosios konfederacijos vardu. Pašauktoji šalis atvykti į teismą turėjo per privalomą keturių savaitių terminą. Sprendimai *Ultimae Instantiae* teisme, kaip ir vietinių konfederacijų teismuose ar buvusiam generalinės konfederacijos antrosios instancijos teisme buvo priimami balsų dauguma.

Ultimae Instantiae teisme buvo nagrinėtos įvairaus pobūdžio bylos. Per devynis su puse savo veiklos mėnesių jame buvo nagrinėta 121 byla.¹⁶ Galutinius nuosprendžius teismas paskelbė 58 bylose.¹⁷ Didžiąją dalį nagrinėtų bylų sudarė civilinės ir baudžiamosios bylos tarp bajorų (dėl teisių į dvarus, paveldėjimo, išvaymo, dvaro užgrobimo, vagysčių, turto įkeitimo, skolos negražinimo ir kt.). Nemažą ieškinių dalį sudarė teismo ginčai, kuriose buvo sprendžiami miestelėnų konfliktai su dvarų valdytojais dėl magdeburginių teisių pažeidimo, dėl kurstymo prieš juos ir atviro priešinimosi. *Ultimae Instantiae* teismo kompetencijai taip pat priklausė ir LDK Vyriausiam tribunole svarstytos, tačiau iki galo neišspręstas bylos.

1793 m. rugsėjo 16 d. ATR seimas nutarė paleisti Targovicos konfederaciją. Tą pačią dieną buvo paleista ir *LDK generalinė laisvoji konfederacija*. *Ultimae Instantiae* teismas ir vietinių konfederacijų teismai buvo panaikinti. Vietinėms konfederacijoms tai pat buvo nurodyta iki spalio 1 d. perduoti savo teismų aktų knygas ir posėdžių protokolus pavietų žemės teismo raštinėms.¹⁸

Po trečiojo ATR padalijimo, beveik visos valstybinės ir teismo institucijos, caro valdžios nurodymu buvo panaikintos. 1792-1793 m. Gardine veikusių *LDK generalinės laisvosios konfederacijos* teismų: antrosios instancijos ir *Ultimae Instantiae* bylos buvo sujungtos į vieną bendrą

¹⁴L VIA. F. 7 (SA) Ap. 1. B. 2 (5813), l. 1-8.

¹⁵L VIA. F. 7 (SA) Ap. 1. B. 2 (5813), l. 6.

¹⁶ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 180.

¹⁷L VIA. F. 7 (SA) Ap. 1. B. 1 (5811), l. 30-726v.

¹⁸L VIA. F. 79 (SA) Ap. 1. B. 203 (14403), l. 49v.

Targovicos konfederacijos dokumentų kompleksą. Šios bylos buvo pervežtos į Vilnių ir perduotos saugojimui į LDK Vyriausiojo tribunolo archyvą. Archyvas tuo metu buvo įsikūręs Vilniaus žemės teismo raštinės patalpose. Jį sudarė 2070 knygų, kurių didelė dalis buvo blogos būklės.¹⁹ Be tribunolo ir Targovicos konfederacijos dokumentų, jam taip pat priklausė LDK karo komisijos ir Dvaro asesorių teismo aktai.

1823 m. Vilniaus žemės teismo regento Jono Zienkovičiaus sudarytame Vyriausiojo tribunolo archyve saugomų bylų registre yra minimos 10 Targovicos konfederacijos knygų.²⁰ 1842 m. prie Vilniaus gubernijos valdybos statistikos komiteto buvo sudaryta laikina keturių narių komisija, kurios užduotis buvo per vienerius metus peržiūrėti tribunolo archyve saugomas knygas, atrinkti ir perrašyti vertingiausius moksliniu požiūriu dokumentus bei paruošti juos spaudai. 1843 m. Vilniuje buvo išleista šios komisijos parengta knyga, kurios įvade taip pat minimos 9 Targovicos konfederacijos knygos.²¹

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balanžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo.“²² Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

Vilniaus civilinio teismo rūmai, kurio žinioje buvo Vyriausiojo tribunolo archyvas nuo 1852 m. rugpjūčio mėn. iki 1859 m. balandžio mėn. visas šio archyvo bylas, tame tarpe ir 10 Targovicos konfederacijos knygų, perdavė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui.²³ Targovicos konfederacijos knygos buvo perduotos per du etapus: pirmame bylų perdavimo žiniaraštyje minimos - viena, antrame - devynios knygos. Visos bylos buvo gautos įrištos su numeruotais lapais, tačiau nesuvarstytos virvele ir be antspaudų. Tik viena knyga buvo suvarstyta ir patvirtinta Vilniaus, Gardino ir Balstogės gubernijų revizijos komisijos smalkos antspaudu.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis Vilniaus senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18243 bylos. Targovicos

¹⁹MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923. p. 2.

²⁰MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923. p. 11.

²¹*Собрание древних грамот и актов городов Вильны, Ковна, Трок, православных монастырей, церквей и по разным предметам* – Вильна, 1843, ч. 1-2.

²²*Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе*. Том XXVII.–Санкт-Петербург; 1853. с. 228-230.

²³L VIA. F. 594 Ap. 1. B. 654 l. 53, 128-128v.

konfederacijos bylos (15 vienetų) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 5849-5863).²⁴ Pagal dokumentų pobūdį visos bylos buvo pavadintos į aktų knygomis. Ankstyviausias dokumentas buvo 1792 m., vėlyviausias – 1793 m. Kiekvienai bylai kataloge suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis.

Būtina pažymėti, kad Targovicos konfederacijos bylų grupė N. Gorbačevskio kataloge pasipildė penkiomis bylomis. Tai buvo 1792-1793 m. Breslaujos pavieta konfederacijos knygos. Jos 1853 m. rugsėjo mėn. Novoaleksandrovsko (Ežerėnų) apskrities teismo buvo perduotos Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui.²⁵ Šios bylos kataloge N. Gorbačevskio buvo klaidingai identifikuotos ir prijungtos prie Targovicos konfederacijos bylų komplekso.

1906 m. išleistas dalinai pertvarkytas Ivano Sprogio senųjų aktų archyvo katalogas buvo informatyvesnis. I. Sprogio kataloge Targovicos konfederacijos bylos taip pat sudarė atskirą grupę (Spr. Nr. 5811-5825).²⁶ Targovicos konfederacijos bylų kiekis I. Sprogio kataloge išliko toks pats koks buvo N. Gorbačevskio kataloge – tai yra 15 bylų. Kiekvienai bylai rusų kalba buvo sudaryta trumpa antraštė. I. Sprogis tiksliau suskirstė bylas pagal dokumentų pobūdį: į tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygas; tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų protokolus; apeliacinių, ordinarinių, taktinių ir kt. bylų rejestrus. Kiekviena byla gavo naują inventorinį numerį, tiksliau apibrėžtos jos chronologinės ribos ir nurodytas lapų kiekis. I. Sprogio ir N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogais, nepaisant jų neišbaigtumo, plačiai naudojami iki šių dienų.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl grąžintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1948-1951 m. fondui „Targovicos konfederacija“ buvo suteiktas Nr. 7 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir fondas Nr. 7 (SA) „Targovicos konfederacija“. Fondą Nr. 7 (SA) sudarė vienas apyrašas. I. Sprogio spausdintinis Senųjų aktų katalogas buvo naudojamas kaip apyrašas Nr. 1.

²⁴ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита; *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской*– Вильна; 1872, p. 195.

²⁵LVI A. F. 594 Ap. 1. B. 663, l. 399v, 401v-402.

²⁶*Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг*/ сост. И.Спрогис – Вильна, 1901-1913, p. 214-216.

1985 m. Lietuvos centriniame valstybiniame istorijos archyve atlikus Targovicos konfederacijos fondo Nr. 7 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, nustatyta, kad pagal I. Sprogio katalogą, kuris buvo naudojamas kaip apskaitos dokumentas, bylų grupėje Nr. 5811-5825 (15 apskaitos vienetų) faktiškai yra 14 bylų. Paaiškėjo, kad pagal I. Sprogio katalogą trūksta vienos bylos (Spr. Nr. 5815). Pravesta bylos paieška nedavė rezultatų, todėl buvo nutarta ją išbraukti iš archyvo apskaitos.

2018 m. pertvarkant Targovicos konfederacijos fondo Nr. 7 (SA) apyrašą Nr. 1 buvo pastebėta, kad jo bylas sudarantys dokumentai pagal tematiką visiškai neatitinka fondo pavadinimo, kadangi jų didžioji dalis priklauso LDK generalinei konfederacijai ir jos teismams, bylose nerasta Targovicos konfederacijos aktų.

Todėl, fondo Nr. 7 (SA) pavadinimas „*Targovicos konfederacija*“ buvo pakeistas į „*LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismai*“. Taip pat, šiame fonde rastos 4 nefondinės Breslaujos pavieto konfederacijos knygos perkeltos į naujai sudarytą atskirą Senujų aktų fondą – F. 1544 (SA) „*Breslaujos konfederacija*“.

Po 2018 m. pertvarkymo fondą Nr. 7 (SA) „LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismai“ sudaro vienas apyrašas, kuriame liko 10 bylų.

Iš viso fonde Nr. 7 (SA) „LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismai“ yra 10 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos apima 1792-1793 m.

**Konfederacijos teismų tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos;
tvirtinamųjų aktų, einamųjų reikalų ir dekretų protokolų; apeliacinių, ordinarinių, taktinių ir
kt. rejestrų bylų apyrašas Nr. 1**

Iš naujo patyrinti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti I. Sprogio ir N. Gorbačevskio kataloguose pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. Pirmasis pertvarkymų etapas apėmė LDK įstaigų fondų pirmųjų apyrašų kūrimą. 2018 m., sudarant fondo Nr. 7 (SA) „LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismai“ apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslių chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Sudarytame LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismų fondo Nr. 7 (SA) naujame apyraše Nr. 1 kiekviena iš 10 į I. Sprogio katalogą įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia lieka nurodyti ir ankstesni I. Sprogio ir N. Gorbačevskio katalogų numeriai.

Fondo Nr. 7 (SA) apyrašą Nr. 1 sudaro dviejų LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismų dokumentai. Pirmasis – tai antrosios arba aukščiausiosios instancijos generalinės konfederacijos teismas, kurio būstinė buvo Vilniuje, o vėliau Gardine. Šis teismas veikė nuo 1792 m. rugpjūčio 25 d. iki 1792 m. gruodžio 31 d. Antrasis – tai generalinės konfederacijos *Ultimae Instantiae* teismas, kuris visą laiką rezidavo Gardine ir veikė nuo 1793 m. sausio 2 d. iki 1793 m. rugsėjo 16 d. Abu teismai buvo apeliaciniai ir jų sprendimų galia prilygo LDK Vyriausiojo tribunolo dekretams.

LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismų fondo Nr. 7 (SA) apyrašo Nr. 1 knygas galima suskirstyti pagal dokumentų pobūdį. Tai tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knyga; tvirtinamųjų aktų, einamųjų reikalų ir dekretų protokolai; apeliacinių, ordinarinių, taktinių ir kt. bylų rejestrai. Dokumentų chronologinės ribos 1792-1793 m.

LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismų fondo Nr. 7 (SA) apyrašo Nr. 1 byla Nr. 1 turi dokumentų rejestrą (vidaus apyrašą). Bylos vidaus dokumentų rejestro lapai, taip pat jos datų, fizinės būklės arba sudėties ypatybės yra nurodytos apyrašo Nr. 1 lentelės pastabų skiltyje.

Tvarkant fondo Nr. 7 (SA) apyrašą Nr. 1 jame rastos 4 (keturios) nefondinės Breslaujos pavieto konfederacijos knygos, kurių inventoriniai numeriai pagal I. Sprogio katalogą yra Nr. 5812, 5817, 5823 ir 5824. Jos perkeltos į naują Senųjų aktų fondą Nr. 1544 (SA) „Breslaujos konfederacija“.

Didžioji dalis LDK generalinės konfederacijos teismų knygose esančių dokumentų parašyti lenkų kalba, nors esama pavienių dokumentų parašytų lotynų kalba.

Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 7 (SA) „LDK generalinės laisvosios konfederacijos teismai“ apyrašą Nr. 1 įrašyta 10 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos 1792-1793 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausiasis paleografas

Aleksandr Baniusevič

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 7 „СУДЫ ГЕНЕРАЛЬНОЙ ВОЛЬНОЙ КОНФЕДЕРАЦИИ ВКЛ“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Конфедерации – это союзы присяжных дворян в Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ), которые заключались для достижения конкретных политических целей при возникновении в стране серьёзного политического кризиса или внешней угрозы.

В 1792 г. в Речи Посполитой вспыхнул мятеж части дворянства, враждебно настроенного против передовых реформ, принятых Четырёхлетним сеймом (1788-1792). Главной целью оппозиционного движения была ликвидация государственного устройства, установленного *Конституцией 3 мая 1791 года*. Основной формой объединения этой политической силы стали союзы присяжных дворян или конфедерации. Началом их создания стало провозглашение 14 мая 1792 г. в г. Тарговице, расположенного в принадлежавшей Польше части Украины, конфедерации (на польском яз. *konfederacja targowicka*), которую финансами и войсками активно поддержала Российская империя. Тарговицкая конфедерация с помощью русских войск быстро закрепила свою власть в Польше.

Движение конфедератов быстро охватило и Литву. 25 июня 1792 г. в Вильно была заключена *Генеральная вольная конфедерация ВКЛ* (на польском яз. *Konfederacja Generalna Wolna WXL*). 11 сентября 1792 г. в Брест-Литовске две конфедерации – *Генеральная Польского Королевства*, ещё называемая Тарговицкой конфедерацией, и *Генеральная вольная конфедерация ВКЛ* объединились в одну *Генеральную конфедерацию Обоих Народов* (на польском яз. *Konfederacja generalna Obojga Narodów*). Даже после создания обеими конфедерациями общих органов власти между ними сохранилось строгое разграничение полномочий.

Генеральная вольная конфедерация ВКЛ поддерживала основные требования политической программы Тарговицкой конфедерации, но при этом не была ей подвластной или зависимой организацией. Это был самостоятельный союз литовской знати и дворян, выдвигавший собственные цели и задачи. Он сформировал свое отдельное руководство и создал по всей ВКЛ строго централизованную систему государственного управления. Во всех воеводствах и поветах были заключены конфедерации местного дворянства, выполнявшие указания центрального руководства Генеральной вольной конфедерации ВКЛ.

Самостоятельность Генеральной вольной конфедерации ВКЛ от Генеральной конфедерации Польского королевства также подтверждало употребление названия этих

союзов в официальных документах. Почти во всех преобладает название Генеральная конфедерация ВКЛ, а название Тарговицкая конфедерация почти не встречается.

В акте принятом 25 июня 1792 г. Генеральной вольной конфедерацией ВКЛ были акцентированы союзные связи Литвы и Польши. В тоже самое время в нём подчеркивалась самостоятельность ВКЛ и исключительные права (прерогативы) её государственных институций. В этом акте были упомянуты представители 20 местных конфедераций (пяти реально и пятнадцати условно созданных), которые вошли в высшее руководство Генеральной конфедерации – *генералитет*. Это были выбранные чиновники, присланные из Виленского, Ошмянского, Лидского, Вилкомирского, Трокского, Гродненского, Упитского и др. поветов. Примечательно, что первые местные конфедерации были заключены в мае-июне 1792 г. в Браสลаве, Полоцке, Орше и Вильно.

Генералитет (высшее руководство) Генеральной конфедерации ВКЛ состоял из маршала, его помощника, региментора, совета заседателей, представителей Сената и министерств, а также секретаря. Все перечисленные должностные лица избирались. 10 августа 1792 г. маршалом конфедерации был назначен великий канцлер литовский Александр Сапега, а его заместителем ловчий ВКЛ Иозеф Забелло. В акте конфедерации обязанности маршала и его заместителя обозначены следующими словами: “они обязаны обеспечить внутри страны спокойствие и правосудие, принимать донесения от поветовых и воеводских конфедераций и выдавать резолюции“. Компетенции маршала конфедерации принадлежало рассмотрение исключительно гражданских дел, военные вопросы решал другой член генералитета – *региментор*.

Важную роль в работе Генеральной конфедерации ВКЛ играл *совет заседателей* (на польском яз. *rada konsyliarska*). Это была постоянно действующая институция Генеральной конфедерации, основанная по представительскому принципу. От каждого воеводства и повета ВКЛ в генералитете работали по два заседателя, только Жмудское княжество представляли – 6, а Ливонское княжество – 7 чиновников. Маршалу и совету заседателей принадлежали основные рычаги законодательной и исполнительной власти. Они реально руководили конфедерацией: издавали законы, универсалы, указы, рапоржения, обеспечивали надзор органов исполнительной власти, которые курировали члены Сената и министерств. Все решения принимались большинством голосов. Генеральная вольная конфедерация ВКЛ имела свою канцелярию, которой руководил секретарь Ян Зажицкий. Канцелярским регентом был Леонард Казимир Вольмер, а архивистом Юстин Наркевич.

В деятельности Генеральной вольной конфедерации ВКЛ особое место занимали *конфедерационные суды*. Принципы работы этих судов, характер ими рассматриваемых дел, ход судебного процесса и другие судебные вопросы литовские конфедераты переняли из

системы конфедерационных судов Польши. Главным документом, регламентировавшим создание и компетенцию конфедерационного суда был универсал Генеральной вольной конфедерации ВКЛ, принятый 17 августа 1792 г. об учреждении судов первой и высшей инстанции. В Литве была введена двухступенчатая система конфедерационных судов. Одной из главных задач этих судов была борьба с политическими противниками конфедерации и их правовое преследование.

Конфедерационные суды первой инстанции состояли из маршалов и заседателей местных поветовых конфедераций. Этим учреждениям было вверено рассматривать дела, совершенные после провозглашения акта Генеральной вольной конфедерации ВКЛ, то есть после 25 июня 1792 года. Они должны были решать дела о разных преступлениях (*sprawy wszelkie uczynkowe*) и о захвате имений (*expulsio*). Необходимо отметить, что эти суды являлись сословными судами, рассматривавшими все гражданские и уголовные дела, где одну из сторон представлял дворянин.

Конфедерационный суд второй или высшей инстанции был образован при маршале Генеральной конфедерации ВКЛ или его заместителе. Он решал дела лиц, обжаловавших решения (декреты) судов первой инстанции. Кроме разбора поданных апелляций, его компетенции также принадлежало рассмотрение преступлений *violatae securitatis* – то есть насильственных действий, совершенных в отношении судей Генеральной конфедерации на их служебном месте. К преступлениям *violatae securitatis* также приравнивали: высказывания, подрывавшие авторитет суда, угрозы его безопасности, разные препятствия, чинимые его работе и нарушения порядка ведения судебных заседаний.

Второй инстанции конфедерационный суд согласно положениям универсала с 17 августа 1792 года должен был состоять по меньшей мере из пяти чиновников. Его судьями были маршал или его заместитель, которые руководили заседаниями и установленного количества совет заседателей. Например, при рассмотрении уголовных дел обязаны были участвовать не менее семи судей. Судебные решения (декреты) принимались большинством голосов. При равном количестве голосов решающим было мнение маршала.

25 августа 1792 г. состоялось первое заседание второй инстанции конфедерационного суда. В течении всего времени своей деятельности суд дважды менял место проведения заседаний. С 25 августа 1792 г. по 9 сентября того же года он действовал в Вильно, а с 12 сентября перенёс свои заседания в Гродно, где работал до 31 декабря. В смешанного типа актовой книге, хранящейся в государственном историческом архиве Литвы, которая состоит из документов второй инстанции конфедерационного суда и позже его функции перенявшего *Ultimae Instantiae* суда, занесены 160 актов, из них только 14 записей принадлежат

конфедерационному суду. Эти документы заверили своими подписями заместитель маршала конфедерации Иозеф Забелло и судебный писарь Фердинанд Контрим.

В целях ускорения судебного процесса, решения конфедерационного суда следовало выполнять безотлагательно, а их выполнение было вверено маршалу и заседателям. Вызов в суд, написанный на польском языке, вручали от имени маршала Генеральной конфедерации. Вызванная сторона была обязана в течении четырёх недель явиться в суд.

11 сентября 1792 г. в Брест-Литовске Генеральные конфедерации ВКЛ и Польши соединились в один союз – *Генеральную конфедерацию Обоих Народов*. Несмотря на это, генералитет конфедератов Литвы объявил, что в судебной системе ВКЛ по прежнему сохраняет свою самостоятельность. В результате этого решения, конфедерационные суды ВКЛ и Польского королевства в течении всего времени существования действовали отдельно.

В конце 1792 г. в целях улучшения пошатнувшегося правосудия в Речи Посполитой было решено учредить особые *Ultimae Instantiae* суды, отдельные для Польши и Литвы. Эти суды должны были стать высшей апелляционной институцией, сила решений которых была бы равна решениям трибунала.

14 декабря 1792 г. в Литве был учрежден *Ultimae Instantiae* суд. Его компетенции принадлежали дела, которые раньше рассматривал суд второй или высшей инстанции Генеральной вольной конфедерации ВКЛ. Это были уголовные дела, дела о захвате имений, *violatae securitatis* преступления. Суду дополнительно было вверено решать дела: об освобождении от повинностей (*exemptio*); о залоге имущества (*obligatio*), о захвате имений, по искам которым не истёк срок давности; о возврате городам уплаченных налогов и сборов.

Ultimae Instantiae суд Генеральной вольной конфедерации ВКЛ состоял из семи чиновников. Председателем суда был маршал конфедерации, его заместитель или старший по рангу заседатель. 17 декабря 1792 г. состоялось учредительное заседание *Ultimae Instantiae* суда. На нём присутствовали заместитель маршала Генеральной конфедерации ВКЛ Иозеф Забелло и семь заседателей генералитета из отдельных поветовых конфедераций: вилкомирский подкоморий Казимир Косцялковский, граф Станислав Мануцци, Аурелян Снарский, Адам Скирмунт и др. На заседании был принят порядок будущей работы суда, описаны функции судебных чиновников и пр. В тот же самый день был выбран и принял присягу судебный писарь Фердинанд Контрим.

2 января 1793 г. *Ultimae Instantiae* суд начал свою деятельность. Он постоянно заседал в Гродно. Его заседания проходили ежедневно, кроме воскресений и праздничных дней. По понедельникам, средам, пятницам и субботам суд работал с четырёх часов после полудня до семи часов вечера. По вторникам и четвергам заседания проходили с девяти часов утра до часу дня.

В *Ultimae Instantiae* суде кроме семи судей работали ещё два должностных лица: инстигатор и возный. Согласно установленным правилам, „инстигатор заботился о поддержании общественного порядка в помещении суда, во время заседаний следил за соблюдением тишины и спокойствия в зале. Возный объявлял судящимся сторонам о сути рассматриваемого дела, обеспечивал чиновникам спокойный выход из зала суда, следил, чтобы в то время никто не вошел бы в дверь“.

Вызовы в *Ultimae Instantiae* суд вручали от имени Генеральной вольной конфедерации ВКЛ. Вызванная сторона была обязана в течении четырёх недель явиться в суд. *Ultimae Instantiae* суд принимал свои решения также, как и суды местных конфедераций или бывшего суда Генеральной конфедерации, то есть большинством голосов.

Ultimae Instantiae суд решал разного вида дела. В течении девяти с половиной месяца своей деятельности он рассмотрел 121 дело. Суд принял окончательные решения по 58 делам. Большая часть разбираемых дел состояла из гражданских и уголовных дел между дворянами (о правах на имения, наследство; захвате или присвоении имения, кражах, залоге имущества, невозврате долга и пр.). Другая часть дел состояла из судебных исков, в которых разбирались споры горожан с управляющими имений о нарушении магдебургских прав, подстрекательстве и прямом насилии. Компетенции *Ultimae Instantiae* суда также принадлежали рассмотренные в Главном Литовском трибунале, но им до конца не решённые, дела.

16 сентября 1793 г. сейм Речи Посполитой постановил распустить Тарговицкую конфедерацию. В тот же самый день была упразднена и *Генеральная вольная конфедерация ВКЛ*. *Ultimae Instantiae* суд, как и суды местных поветовых конфедераций прекратили свою деятельность. Местные конфедерации также получили указания - до 1 октября акты и протоколы своих судов передать канцеляриям поветовых земских судов.

После третьего раздела Речи Посполитой, все государственные и судебные учреждения, царским указом были упразднены. Дела в 1792-1793 гг. в Гродне действовавших судов *Генеральной вольной конфедерации ВКЛ* – второй инстанции конфедерационного и *Ultimae Instantiae* суда были объединены в один общий комплекс документов, который назывался документами *Тарговицкой конфедерации*. Эти дела были перевезены в Вильно и переданы на хранение в архив Главного Литовского трибунала. Архив в то время находился в помещениях канцелярии Виленского земского суда. В нём хранились 2070 книг, большая часть которых была в плохом состоянии. Кроме документов трибунала и Тарговицкой конфедерации, ему принадлежали акты Задворного ассесорского суда и Литовской войсковой комиссии.

В реестре дел, хранившихся в архиве Главного Литовского трибунала, составленном в 1823 г. регентом виленского земского суда Яном Зенковичем, упоминаются 10 книг Тарговицкой конфедерации. В 1842 г. при статистическом комитете Виленского губернского

правления была создана временная комиссия из четырёх служащих, перед которой была поставлена задача в течении одного года проверить книги, хранившиеся в архиве трибунала, выбрать и переписать из них наиболее ценные с научной точки зрения документы и подготовить их к печати. В 1843 г. в Вильно была издана книга, составленная этой комиссией, в введении которой также упоминаются 9 книг Тарговицкой конфедерации.

II. СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2300 рублей.

Виленская палата гражданского суда, в ведение которой находился архив Главного Литовского трибунала с августа 1852 г. по апрель 1859 г. все в нём хранившиеся дела, в том числе и 10 книг Тарговицкой конфедерации, передал Виленскому центральному архиву древних актов. Передача книг Тарговицкой конфедерации была проведена в два этапа. В первой передаточной описи упоминаются - одна, а во второй – девять книг. Дела были получены в переплёте с пронумерованными листами, но непрошнурованные и без печатей. Только одна книга была прошнурована и подтверждена сургучёвой печатью ревизионной комиссии Виленской, Гродненской и Белостокской губерний.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18243 дела. Тарговицкая конфедерация в каталоге проходила как отдельная группа дел, имевшая 15 единиц (Гор. № 5849-5863). Н. Горбачевский все дела назвал актовыми книгами. Самым древним являлся документ с 1792 г., самым поздним с 1793 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Важно отметить, что группа дел Тарговицкой конфедерации в каталоге Н. Горбачевского была пополнена пятью делами. Это были книги конфедерации Браславского повета за 1792-1793 гг. В августе 1853 г. Новоалександровский уездный суд передал их Виленскому центральному архиву древних актов. По неизвестным причинам эти книги в каталоге Н. Горбачевским были ошибочно идентифицированы и присоединены к группе дел Тарговицкой конфедерации.

В 1906 г. был издан частично усовершенствованный каталог древних актов Ивана Спрогиса, в котором Тарговицкая конфедерация проходила также как отдельная группа дел, имевшая 15 единиц (Спр. № 5811-5825). Каждому делу на русском языке был составлен короткий заголовок. И. Спрогис точнее распределил дела по типу документов: на актовые крепостные, поточные и декретовые книги; актовые и поточные протоколы, а также на апелляционные, ординарные, тактовые и др. реестры. Каждое дело получило новый инвентарный номер, точнее были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталоги Н. Горбачевского и И. Спрогиса, несмотря на их недостатки, широко вошли в научный оборот.

В XX в. прошедшие мировые войны и оккупации болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После второй мировой войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание, в 1948–1951 гг. фонду „Тарговицкая конфедерация“ был присвоен № 7.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонд „Тарговицкая конфедерация“. В фонде № 7 была одна опись. Печатный каталог И. Спрогиса использовался как опись № 1.

В 1985 г. в центральном государственном историческом архиве Литвы была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 7 „Тарговицкая конфедерация“. В результате проверки установлено, что в группе дел каталога И. Спрогиса № 5811-5825 (15 единиц хранения), который использовался как документ учёта, оказалось в наличии 14 дел. Выяснилось, что по каталогу И. Спрогиса отсутствует одно дела (Спр. № 5815). Розыск этого дела не дал положительных результатов, поэтому решено его снять с учёта архива.

В 2018 г. при составлении новой описи № 1 фонда № 7 „Тарговицкая конфедерация“ установлено, что документы принадлежащие делам этой описи по тематике совершенно не соответствуют названию фонда потому, что большинство их принадлежат судам Генеральной вольной конфедерации ВКЛ. Поэтому название фонда № 7 „Тарговицкая конфедерация“ изменено на „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“. Так же из этого фонда изъяты 4 нефондовые книги Браславской конфедерации и из них создан отдельный фонд Древних актов, который назван - фонд № 1544 „Браславская конфедерация“.

После проведенного в 2018 г. усовершенствования фонд № 7 „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“ имеет одну опись, по которой учтено 10 дел.

Итого в фонде № 7 „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“ имеется 10 единиц хранения, хронологические рамки которых охватывают 1792-1793 гг.

Первая опись фонда № 7 „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“

Недостатки и неточности в описании дел каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2018 г. новой описи № 1 фонда № 7 „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“ были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел;
2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в первой описи фонда № 7 „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“ имеется в наличии 10 единиц хранения. Все дела в новосоставленной описи № 1 получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского.

Опись № 1 фонда № 7 состоит из документов двух судов, действовавших при Генеральной вольной конфедерации ВКЛ. Первым является конфедерационный суд второй или высшей инстанции, который вначале заседал в Вильно, а потом в Гродно. Этот суд действовал с 25 августа 1792 г. до 31 декабря 1792 г. Вторым является *Ultimae Instantiae* суд, который все время был в Гродно, где действовал с 2 января 1793 г. до 16 сентября 1793 г. Оба суды были апелляционными, а принятые ими решения имели силу равную декретам Главного Литовского трибунала.

Дела описи № 1 фонда № 7 „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“ по виду документов можно разделить: на актовую крепостную, поточную и декретовую книгу; на акты крепостные, поточные и декретовые протоколы; апелляционные, ординарные, тактовые и др. реестры дел. Хронологические рамки документов 1792-1793 гг.

Дело № 1 принадлежащее описи № 1 фонда № 7 имеет реестр документов (внутреннюю опись). Листы реестра документов, а также особенности дат, физического состояния и состава дела указаны в таблице первой описи, в колонке „примечания“.

При составлении описи № 1 фонда № 7 „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“ в ней обнаружено 4 (четыре) нефондовых дела. Ими являются книги конфедерации Браславского повета, которые по каталогу И. Спрогиса имеют номера № 5812, 5817, 5823 и 5824. Эти книги изъяты из этого фонда и из них создан отдельный фонд Древних актов, который назван - фонд № 1544 „Браславская конфедерация“.

Большая часть документов в книгах Генеральной конфедерации ВКЛ написаны на польском языке, реже встречаются акты написанные на латинском языке. При составлении описи № 1 были также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 7 „Суды Генеральной вольной конфедерации ВКЛ“ имеется 10 единиц хранения, хронологические рамки которых охватывают 1792-1793 гг.

Отдел распространения информации

Старший архивист

Александр Банюсевич